

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ANDREIDES GÁBOR**
MUSSOLINI ÉS A FASISZTA VEZÉREK
- **ALESSANDRO VAGNINI**
AZ OLASZ KÜLPOLITIKA ÉS MAGYARORSZÁG
- **JUHÁSZ BALÁZS**
A FASIZMUS KATONAPOLITIKÁJA
- **LÉNÁRT T. ANDRÁS**
A FASIZMUS VÁLTOZATAI SPANYOLORSZÁGBAN
- **FEJÉRDY ANDRÁS**
RÁKOSI MÁTYÁS, AZ OLASZ BALOLDALI PÁRTOK ÉS
A FASISZTA HATALOMÁTVÉTEL
- **SZEMLE**
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT, MAXIMILIANO GABRIEL GREGORIO
CERNADAS, MIRJANA POLIĆ BOBIĆ, ZEIDLER MIKLÓS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

TARTALOM

100 éves a fasizmus (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	497
<i>Tanulmányok</i>	
Andreides Gábor: Mussolini és a fasiszta vezérek	499
Pasquale Fornaro: A rezsim egyik „perifériája”. A Nemzeti Fasiszta Párt Szicíliában	513
Raoul Pupo: Olaszország peremén. A „határ menti” fasizmus	529
Alessandro Mazzetti: Az olasz hadiflotta és a fasiszta geopolitika a Földközi-tenger térségében	543
Alessandro Vagnini: Az olasz külpolitika és Magyarország. A liberálisból a fasiszta rendszerbe történő átmenet idején	557
Juhász Balázs: A fasizmus katonapolitikája és a magyarországi katonai kölcsönök	571
Lénárt T. András: A fasizmus változatai Spanyolországban	585
Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata, 1927–1929	599
Fejérdy András: Rákosi Mátyás, az olasz baloldali pártok és a fasiszta hatalomátvétel	615
Egry Gábor: Konvergáló új nacionalizmusok? A magyar és az olasz nacionalizmusról	627
Pritz Pál: Személyiség és történelem. Benito Mussolini és Gömbös Gyula némely pályafordulójának példáján	639
<i>Szemle</i>	
Két luzo-brazil pályakép a fasizmushoz való viszonyuk tükrében (Szilágyi Ágnes Judit)	647
Nemzeti identitás és modernitás három, egymástól távol eső régióban. Latin-Amerika, Dél-Európa, Kelet-Közép-Európa, 1870–1945 (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Zeidler Miklós)	652
<i>Megemlékezés</i>	
In memoriam Simon István (1960–2019) (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	667

Jelen számunkat Andreides Gábor és Juhász Balázs szerkesztette

CONTENTS

On the Centenary of Fascism (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	497
<i>Studies</i>	
Gábor Andreides: Mussolini and the Fascist Leaders	499
Pasquale Fornaro: A “Periphery” of the Regime: The National Fascist Party in Sicily	513
Raoul Pupo: On the Borders of Italy: The “Frontier Fascism”	529
Alessandro Mazzetti: The Italian Navy and Fascist Geopolitics in the Mediterranean	543
Alessandro Vagnini: Italian Foreign Policy and Hungary during the Transition from a Liberal System to Fascism	557
Balázs Juhász: The Military Policy of Fascism and the Military Loans to Hungary	571
András Lénárt T.: Spanish Versions of Fascism	585
Ibolya Murber: Beginning of the Export of Fascism to Austria: Network of Bethlen and the Heimwehr Movement, 1927–1929	599
András Fejérdy: Mátyás Rákosi, the Italian Left and the Fascist Takeover	615
Gábor Egry: Converging New Nationalisms? On Hungarian and Italian Nationalism	627
Pál Pritz: Personality and History: On the Example of Some Career Turns of Benito Mussolini and Gyula Gömbös	639
<i>Book Reviews</i>	
Two Political Biographies: Marcello Caetano, Plínio Salgado in the Light of Their Relationship to Fascism (Ágnes Judit Szilágyi)	647
National Identity and Modernity 1870–1945: Latin America, Southern Europe, East Central Europe (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Miklós Zeidler)	652
<i>Commemoration</i>	
In memoriam István Simon (1960–2019) (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	667

A rezsim egyik „perifériája”

A Nemzeti Fasiszta Párt Szicíliában

A fasiszta mozgalom, majd párt története egy olyan periferikus helyen, mint az 1920–1930-as évek Szicíliája, számos alapvető kérdést vet fel, amelyet olasz és külföldi gazdaságtörténészek, szociológusok, történészek tanulmányok hosszú sorával próbáltak megválaszolni az 1960-as évektől a mostani évezred elejéig.¹ Az évezredfordulóra ugyanis a kutatás jórészt kifogyott az újdonságokból, mivel visszavonhatatlanul lerántotta a leplet a közhelyekről, amelyek a fasiszta uralom szicíliai valóságát eltakarták. Addig ugyanis a közvéleménynek jórészt egy olyan – ha nem is torz, de a korabeli viszonyokat nem híven tükröző – képet közvetítettek, miszerint Szicília a szigetet sújtó krónikus bajok – természetesen a maffiára gondolok – elleni kérelhetetlen küzdelemnek köszönhetően végre elindult a modernizálás útján. Az említett gondok ugyanis régóta negatívan befolyásolták a sziget gazdasági és társadalmi, illetve közvetve kulturális fejlődését, jelentősen akadályozva, hogy alkalmazkodjon a frissen létrejött egységes olasz államhoz, valamint hogy a különbségek kiegyenlítődjenek. A közvélekedés szerint a fasizmus maffia elleni harca jórészt sikeresnek bizonyult, számos pozitív eredménnyel járt, amit megtagadott, majd „elárult” az Olasz Köztársaság erélytelenül belenyugvó és majdhogynem cinkos politikája a második világháborút követően. Ebből következett az a kép, hogy az államnak a „vasprefektus”, Cesare Mori segítségével végrehajtott határozott maffiaellenes politikája a fasiszta uralom alatt Szicíliát – ha nem is teljesen, de – megtisztította a szervezett bűnözés mételjétől. Azt viszont érdemes leszögezni, hogy Mori megkérdőjelezhetetlen országos (és nemzetközi) dicsősége a maffia megfékezése és felszámolása során alkalmazott eszközöknek volt köszönhető, és nem a tényleges és legfőképpen időtálló eredményeknek.²

* A szerző az Università degli studi di Messina Dipartimento di Civiltà antiche e moderne egyetemi tanára (Messina, Piazza Pugliatti, 1., pasquale.fornaro@unime.it).

1 A szemléletváltást elősegítő számos tanulmány közül csupán néhányat említünk, amelyek főleg a módszertani megközelítés miatt fontosak: Micciché, 1976; Renda, 1985. 351–404.; Lupo, 1987. 371–482.; Baglio, 2005. A szigeten fellelhető fasizmus eseményeit kritikusan szemlélik ezek a maffiával foglalkozó művek: Duggan, 1986; Raffaele, 1993; Dickie, 2005. A szicíliai fasizmus különleges jellegére történő utalások miatt egyes, magáról a fasizmusról írt nagyobb lélegzetű, átfogó feldolgozások is figyelmet érdemelnek: Lyttelton, 1982; Gentile, 1989; Musiedlak, 2003.

2 Morival szinte minden olyan történész foglalkozott, aki a maffiajelenséget tanulmányozta, sokszor tovább erősítve a híres prefektusról alkotott elfogult képet. Az összetettebb megközelítésű, új és eredeti, kritikus

Valójában, ahogy a már említett kutatások bebizonyították, „a maffiával szemben álló és azt kérlelhetetlenül üldöző államközpontú fasizmus”³ képe igen csak finomításra szorul, bár nem szükséges teljesen ellentétes módon értelmezni, „sokkal árnyaltabb és ellentmondásosabb viszonyrendszerbe” kell azonban beilleszteni, ahogy a témával foglalkozó egyik legérdekesebb munka is javasolja. Eszerint ebben a rendszerben „a folytonosságok törései együtt léteztek a rögzült régi társadalmi és politikai viszonyokkal, amelyek gyökereit senki sem bántotta”.⁴

E rövid tanulmány legfőképp annak a kérdésnek a megválaszolására törekszik, hogy mennyire felel meg a valóságnak a maffiától megtisztított boldog Szicília képe, vagy pedig ez inkább csak a fasizmus egyik sztereotípiája, amelyet maga a rezsim hozott létre⁵ és részben később is fennmaradt, és nem csak az 1920-as évek iránt nosztalgiai érzők között. A propagált kép célja az volt, hogy az országon belül és külföldön egyaránt egy erős és határozott rendszer létét mutassák, amely elkötelezett az állami törvények végrehajtása és betartatása iránt, hogy ily módon – a társadalmi igazságosság támogatójaként, illetve a modernitás előmozdítójaként – megszabadítsa Sziciliát és általában Dél-Olaszországot egészét a krónikus bajoktól.

A fasizmus szicíliai vonatkozásainak bemutatása azzal a kérdésfeltevéssel is együtt jár, hogy a sziget, pontosabban annak politikai és társadalmi viszonyai mennyiben segítették elő a fasiszta rendszer országos szintű megerősödését és konszolidálódását; kik voltak azok a kiemelkedő szicíliai személyek, akik hozzájárultak a Nemzeti Fasiszta Párt (PNF) és a két világháború közötti Olaszország hatalmi rendszerének fejlődéséhez; és végül regionális összevetésben mennyit nyert Szicília, tekintve hogy a regionális „rangsorban” a gazdasági fejlettségi, a foglalkoztatottsági, az oktatási és kulturális mutatók, valamint az életszínvonal stb. alapján is az utolsók között foglalt helyet, és sajnos a második világháborút követően és ma is ebbe a csoportba tartozik.

Ezen kérdések megválaszolásához a kezdetektől, vagyis a fasiszta mozgalom, majd pedig a párt létrejöttétől kezdődően végig kell követnünk a fasizmus történetét és állomásait a szigeten, hogy kiemelhessük egyértelmű jellegzetességét és határait. Ezzel ugyanis érthetővé válik, vajon olyan jelenséggel szembesülünk, amely „kéz a kézben jár” az ország többi részén párhuzamosan lezajlott folyamatokkal, vagy pedig olyan sajátosságokkal találkozunk, melyek azt mutatják, hogy egy periferikus, részben torz jelenségről van szó, amelytől nem várható el társadalmi és politikai értelemben semmiféle „forradalom” megvalósítása, vagyis a hagyományos társadalmi működés meghaladása, a nép támogatásának megszerzése a

gondolatot megfogalmazó művek közül érdemes megemlíteni: Falzone, 1974; Duggan, 1986. A Moriról írt máig legteljesebb életrajzok: Petacco, 1975; Tessitore, 1994.

3 Raffaele, 1993. 13.

4 Uo.

5 Az *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti* XXI. kötete „maffia” szócikke úgy beszélt a jelenségről, mint amely a múlt részét képezi. A fasizmus Dél-Olaszország „társadalmi betegsége” elleni harcának „örömteli eredményeként” definiálja a maffia elleni harcot. „Egy öt évig tartó erélyes és sokszor kíméletlen hadjárat elegendőnek bizonyult, hogy megtörje a lenti maffiának a fentivel ápoltsolidaritását, s amint megtört a gonosz lánc, könnyű volt az egyedi gyűrűket alkotó különálló körök megtörése.” *Enciclopedia italiana di scienze*, 1934. 863–864.

helyi szintű hatalom működtetéséhez. A hagyományos társadalmi gyakorlaton az önérdék hajszolását, az üzérkedést, a kliensrendszert és a választás befolyásolását, a szervezett bűnözéssel történő összejátszást stb. értem, amely jelenségek az Olasz Királyság liberális korszakában jelen voltak, majd pedig a fasiszta időszakot követően az új köztársasági Olaszország történetében is meghatározóvá váltak.

„Szicília velejéig fasiszta”? A fasizmus meggyökeresedése a szigeten

Érdeemes azonnal tisztázni – és ebben a szicíliai fasizmussal kapcsolatos historiográfia majdhogynem egyhangúan egyetért⁶ –, hogy a római menetelés előtt Szicíliában és egész Dél-Olaszországban, Nápolyt és környékét, illetve Abruzzót leszámítva, a fasizmus marginális, gyenge és súlyos belső konfliktusokkal küzdő mozgalom volt. Az első *fasciók* csak 1920-ban jöttek létre, és szinte kizárólag városi környezetben. Tagjaikat – főképpen háborús veteránokat, fiatal diákokat, értelmiségieket, vagy a nacionalista, illetve a futurista és nonkonformista szólamok bővületében élő kispolgárokat – nem a harcok és büszke szocialistaellenesség, hanem nemzeti-populista követelések és a helyi hatalommal való szembenállás vezette, valamint mindenekelőtt őszinte hazafias szellem, amely azt hangsúlyozta: a népi-kispolgári rétegeknek joguk van, hogy a hosszú és sok fájdalommal járó háborúból győztesen kikerülő Olaszország politikai életének új főszereplői legyenek.

A munkásmozgalom egész Szicíliában gyenge volt. Az egyedüli kivételt a siracusai-ragusai térség jelentette, ahol jelentősebb számú ipari munkás élt, emellett kapitalista típusú intenzív földművelést folytattak, így a parasztság problémái is határozottabban jelentkeztek.⁷ A megfelelő bérekért, illetve a magas költségek ellen szervezett sztrájkokban a szocialisták – mind a reformisták, mind a maximalisták – jelenléte és szerepe is láthatóvá vált. A megmozdulások mértéke azonban meg sem közelítette az észak- és közép-olaszországi területeken megélt két „vörös” évét, de elegendőnek bizonyultak arra, hogy kiprovokálják a környék fasiszta csapatainak erőszakos fellépését a helyi szocialista erők által szervezett tiltakozások ellen.

A szigeten a *fasciók*, majd pedig a Nemzeti Fasiszta Párt tagsága nem volt jelentős számú, a taglétszám – az ország többi részéhez hasonlóan – csak később, 1923 és 1926 között kezdett emelkedni, amikor a mindenki által jól ismert módszerekkel hatalomra került fasizmus fokozatosan a saját javára kiüresítette a radikális és a konzervatív jobboldalon elhelyezkedő mozgalmakat és pártokat (ahogy a szemben álló oldalon is tette, különösen a forradalmi szindikalisták számos tagjával), majd elkezdett beépülni mindegyik, a liberális államból még fennmaradt intézménybe. Mindenesetre sem az abszolút számok, sem az arányok tekintetében nem

6 Mindegyik munka, amely a szicíliai fasizmus fejlődésének kérdésével foglalkozik, egyetért azzal, hogy a Harci Szövetségek mozgalmának korai fázisában a mozgalom alapvetően súlytalan volt. Vö. Laveglia, 1978; Lyttelton, 1982. 314. skk.; Renda, 1985. 351. skk.; Duggan, 1986. 6.; Gentile, 1989. 142–143. Hasonló értelmezés a sziget protofaszizmusáról: Bianco, 1923. 39.

7 Baglio, 2005. 22. A téma kapcsán lásd még: Renda, 1985. 357–358.

érte el Szicília más vidékek szintjét, különösképp az északi területekét nem. A szicíliai adatok mindig kissé az országos átlag alatt maradtak.⁸

Leginkább azt érdemes kiemelni, hogy a húsz év alatt, amíg a Fasiszta Párt hatalmon volt, a szicíliaiak nem képviselték magukat nagy számban az állam és a párt legfelső vezető testületeiben. Ez az adat mindenképpen elgondolkodásra készít minket a Duce ritka szicíliai tartózkodásai során elhangzott „fasiszta Szicília” ki-jelentés tekintetében.⁹ A látogatásoknak egyébiránt nem volt nagy jelentőségük, Mussolini az ország többi részéről származó pártvezetőkkel és kormánytagokkal szemben nem támogatta különösebbképpen a fasizmus helyi képviselőit. Ez bizonyos mértékben ellentmond a hagyománynak, miszerint a szicíliai politikusok nagyobb jelentőségre tettek szert, így például a liberális Olaszországban igen magas tisztségeket töltöttek be, majd pedig az Olasz Köztársaságban, főleg a Kereszténydemokrata Pártban, a második világháborút követő években főszerepet játszottak. Senkit se tévesszen meg, hogy az első Mussolini-kormányban négy szicíliai tagja is volt (Giovanni Gentile a közoktatási, Gabriello Carnazza a közmunkaügyi, Giovanni Antonio Colonna di Cesarò herceg a posta és távközlési, Mario Corbino pedig a nemzetgazdasági tárca élén). Valójában olyan emberek kormánytagságáról van szó, akik nem alapító atyák, hanem támogatók voltak – Cesarò csak egy ideig –, akiket Mussolini mandátuma elején nem kis számban használt fel arra, hogy az addigi politikai osztályban a folytonosság megnyugtató és biztató érzetét keltse, noha az 1922. októberi „fasiszta forradalmat” követően az egész országban elterjedt, hogy korszakváltás történt. Ezt az árat kellett a kezdetben a fasizmusnak megfizetni azért – mint majd a híres 1924. évi választási lista, a *Lista Nazionale* vagy „Listone” esetében is –, hogy halálos ölelésével megroppantsa azt, ami még megmaradt az első világháború előtti Olaszország liberális berendezkedéséből, illetve azokat, akik a háború után formálódó helyzetben nagy reményeket fűztek a demokratikus megújuláshoz (egyrészt a Néppártra utalok, amely az osztályokon átívelő katolikusság képviselőjeként hópiheként olvadt el, miután egyes képviselői kompromisszumot kötöttek és feliratkoztak a Mussolini-féle „nemzeti választási listára”; másrészt a liberális értékek elárulására, amit egyes politikusok követtek el, akik történelmi döntéssükkor a bolsevikellenességre hivatkoztak: így például Giovanni Giolitti, illetve Szicíliában Vittorio Emanuele Orlando). 1924 áprilisában a Fasiszta Párt fölényesen

8 Az egyik legjellemzőbb eset Emilia-Romagnáé. Palla, 1997. 579–596.

9 Néhány idézet Mussolini híres 1937. augusztus 20-i beszédéből, amelyet az egész országban közvetített a rádió: „Szicília velejéig fasiszta. (...) Szicília és a fasizmus egy tökéletes egységet alkot. (...) a fasiszta forradalom ezen első 15 évében Szicília is határozottan menetelt. Ha szabad százalékokról beszélnem, azt mondanám, 25 százalék már megvalósult, 25 százalék folyamatban van, 50 százalék van hátra, amit meg kell még valósítani, és megvalósítunk. (...) Szicíliának kell lennie a föld egyik legtermékenyebb vidékének, és az is lesz. (...) Az állam energiáit egyre nagyobb mértékben fogják az Önök érdekében felhasználni, mert Szicília jelenti a Birodalom földrajzi központját.” Nem maradt el az utalás a sziget új földközi-tengeri stratégiai fontosságára, végül is egy önkéntelen Kasszandra-jóslat: „Önök a saját szemükkel láthatták a szigetet védő légi, tengeri és szárazföldi felkészülést. Csupán egy totális elmeháborodott gondolhat egy megszállásra. Itt senki, egy katona sem fog partra szállni.” Lásd: <http://www.adamol.org/benito-mussolini/pag0687-.htm>. Csak a történeti teljesség kedvéért, az 1923. júniusi rövid messinai látogatást leszámítva Mussolini két alkalommal és körülbelül tíz-tíz napig tartózkodott Szicíliában: 1924 májusában és 1937 augusztusában.

megnyerte a választásokat, ami a faszizmus ellenállás nélküli felemelkedésének és diktatórikus rendszerré történő átalakulásának a kezdetét jelentette.

A helyzet a római menetelést követően jelentősen megváltozott, és a lakosság kezdett érdeklődést mutatni a kormányzati döntések iránt. A faszizmussal szimpatizáló közhangulat kialakításában fontos szerepet játszottak az újonnan kinevezett prefektusok (politikai-közigazgatási vezetők),¹⁰ akiket először a történelemben megszabadítottak a helyi hagyományos politikai csoportosulások ellenőrzése alól.¹¹ A Fasiszta Párt a perifériákon is artikulálódott, még ha a párt növekedése a prozelitákat is felidézti. A tagok számának gyarapodása – a liberális korszak és a köztársaságkori időszak többi hatalmat birtokló pártjához hasonlóan – egyúttal számos oportunistákkal is együtt járt,¹² akik miután kiszimatolták, milyen irányból fúj a szél az olaszországi politikában, nem haboztak, hogy a győzteshez csatlakozzanak. A párt taglétszáma nemcsak a radikális jobb- és baloldali elemek (gondoljunk csak a nagyszámú forradalmi szindikalistára), a frontharcosok és a nacionalisták tömeges belépése következtében nőtt (ezen említett ideológiák határosak voltak az eredeti faszizmussal, és természetes háttérét biztosították), hanem a régi liberális politikai osztály, a Giovanni Antonio Colonna di Cesarò hercegféle demokratikus-szocialisták (egy jellemzően déli párt), illetve a szociálreformerek és néppártiak köpönyegforgató belépésének köszönhetően is.

Amennyiben igaz, hogy ez a folyamat nemcsak Szicíliában figyelhető meg, hanem országos jelenségről van szó, úgy azt is érdemes megjegyezni, hogy a szigeten ez kiemelkedő méreteket öltött, ami a „legelső fasisztákat” a „beszivárgottakkal” szembeni csalódottságuk és nyílt ellenségességük kifejezésére ösztönözte. Az új tagok ugyanis szerintük a közelmúlt olyannyira megvetett kliensi gyakorlatát hozták magukkal a pártba. Innen eredeztethető többé-kevésbé nyílt tiltakozásuk és a frissen létrejött Fasiszta Párton belül kirobbant féltékenykedés, illetve a viszálykodás, mivel a párt helyi szervezeteinek megalakításakor az esetek többségében a régieket kiszorították az olyan a neofiták, akiknek nem sok közük volt a római meneteléshez és az eredeti Harci Szövetségekhez. A frissen létrejött szicíliai Fasiszta Párton belül hosszan tartó és mély belső konfliktus feszült, aminek sohasem sikerült véget vetni a fasiszta uralom alatt, és ami a párt egymást váltó főtítkárainak stratégiai elgondolásaitól függően a helyi rasok¹³ gyors bukásához és ugyanolyan gyors rehabilitálásához vezetett.

Kétségtelen, hogy Mussolini döntése, miszerint 1921 vége és 1922 eleje között feloszlatta a Harci Szövetségek regionális titkárságát, hogy helyette megyei szövetségek jöjjenek létre, egyáltalán nem a párt centruma és perifériája közötti

10 A prefektusok politikai szerepéről, illetve a munkájukat koordináló Giovanni Gastiról lásd: Cicala, 2008.

11 Baglio, 2005. 25.

12 „Lényegében – írja polemizálva ezekről az évekről egy »kritikus fasiszta« – a római menetelést követően Szicíliában a faszizmus körül nem a legjobb elemek és az egészséges többség gyülekezésének vagyunk a tanúi, hanem pont azon személyek csatlakozásának, akik a megszokott módon orrukkal mindig a széljártást figyelik, és napjában akár százszor is hajlandóak zászlót váltani.” Bianco, 1923. 43.

13 Etióp eredetű kifejezés, amely eredetileg tartományurat jelölt. A faszizmus helyi potentátjait is ezzel a kifejezéssel illették. (A fordító megjegyzése.)

viszony „optimalizálását” segítette elő. Szicíliában talán jobban, mint máshol, lehetővé tette, hogy a kevés következetes, tehát kényelmetlen „ősfasiszta” kezéből kiragadják a helyi hatalmat, és – még ha akaratlanul is – olyan, a fasiszta mozgalomhoz később csatlakozó, kívülről jövő politikusok ragadják magukhoz azt, akik jelentős kliensi hálózattal rendelkeztek, ami ugyan nagyobb hatékonysággal biztosította a széles választói többség megszerzését, de eközben jelentősen meghamisította a *fasciók*, majd pedig a Nemzeti Fasiszta Párt eredeti lényegét.

Így történhetett, hogy a calabriai, de messinaivá vált Vincenzo Villelli megyei titkárt és a szicíliai *fasciók* első szervezeteinek hatékony koordinátorát mellőzték, hogy helyét – majdnem minden esetben a különböző szicíliai megyék prefektusai javaslatára – néhány helyi előkelőség vegye át, akik hajlandók voltak teljes klientúrájukkal belépni a Fasiszta Pártba. Nem az ideológiai hithűség számított, hanem a támogatottság növelése és a párt meggyökeresedése, amit – legalábbis rövid távon – csak nehezen tudott volna elérni a párt, amely a hatalom bátor megszerzését követően konszolidálni kívánta helyzetét. A fasizmus tehát már a római menetelés idején kezdte feladni radikális álláspontját és áttért az ideológiailag kevésbé lelkesítő, de a párt létszámának exponenciális növekedése szempontjából jövedelmezőbb, a hagyományos politikai erők képviselőivel kötött kompromisszumra.

Annak ellenére, hogy a fasizmus egyik eredeti célja a korábbi politikusi gárda megtisztítása volt – a fentiek jegyében –, az 1920-as években a Fasiszta Párt szicíliai vezetőségét olyan személyek uralták, mint Michele Crisafulli Mondio Messinában, Gabriello Carnazza Cataniában, Filippo Pennavaria Siracusában, akik a demokratikus-szocialista párt soraiból érkeztek, amely már kiterjedt és megfelelő szervezeti hálózattal rendelkezett Szicíliában. Mindannyiuknak volt már tehát korábbi politikai tapasztalata, ahogy az agrigentói (Angelo Abisso, a háború előtt radikális színekben, majd utána demokratikus-szocialista képviselő) vagy a caltanissettai vezetőnek is (Ernesto Vassallo, korábbi néppárti). Maga Alfredo Cucco, aki a későbbi években az egyik legkövetkezetesebb fasisztává vált, illetve a sziget többi meghatározó személyéhez képest nagyobb ismertségre tett szert az őt érintő viharos ügyek miatt (amelyekről a későbbiekben bővebben is lesz szó), Palermo nagy hatalmú vezetője lett, az Olasz Nacionalista Egyesület soraiból érkezett.

Egytől egyig olyan személyek voltak, akiket különféle megyei pártvezetőségi posztokra helyeztek. Ezt követően azonban már sohasem rendelkeztek nagyobb egyéni mozgástérrel, mivel a Fasiszta Párt szigorú, központosított ellenőrzése alá kerültek. A felügyeletet a belügyminisztériumból származó útmutatásokat vakon követő prefektusok gyakorolták. Nem járt sikerrel a párt legnagyobb szárnya által az 1923. novemberi, Italo Balbo jelenlétében Siracusában összeült tanácskozáson szorgalmazott javaslat, miszerint akadályozzák meg a megbízhatatlannak ítélt, hazafiasságuk tekintetében kétes megítélésű személyek – akiket közönséges kalandoroknak tartottak – korlátozások nélküli belépését a pártba. A felvetés szerint közelednek 1924 áprilisára kiírt választások, és minden lehetséges módon¹⁴ fel

14 Hiábavalóak voltak a kritikus hangvételű pamfletetek, amelyek az 1924. áprilisi parlamenti választásra összeállított Nemzeti Lista kompromisszumos döntései kapcsán mellébeszélés nélkül felfedték a fasizmus

kell készülni az ellenzéknek a faszizmussal szembeni fellépésére, amely ugyan legyengült és szervezetlen mind egész Olaszországban, mind Szicíliában, mindazonáltal még nem lehetett leírni.

Az új belépőknek köszönhetően a Fasiszta Párt tagsága kétségtelenül megnőtt Szicíliában, és a párt már nem csak egy kisebbségben lévő politikai erőt jelentett, mint két évvel korábban. Az 1923. év közepi adatok szerint – habár súlyos belső konfliktusok gyötörték – a párt tagsága az előző évihez képest több mint kétszeresére nőtt (23 031).¹⁵ Ez a taglétszám ugyan még messze van egy tömegpártétól, mint amilyenné a Fasiszta Párt vált, és nemcsak az északi megyékben (Lombardia 100 230, Toscana 82 526, Emilia 68 848 tag), hanem más, kisebb vagy azonos létszámú, de a fasizmus számára Szicíliánál fontosabb déli területeken is, mint Campania (45 325), Abruzzo-Molise (37 446) és Puglia (35 100).¹⁶

Így érkezünk el az annyira várt 1924. április 6-i választásokig, amely a régi liberális világ tekintélyes személyiségeivel kötött egyezségeknek köszönhetően a „Listone” előre megjósolt országos szintű – így szicíliai – győzelmét eredményezte. Szicíliában csak kevesen voltak olyanok, akik megpróbálták megőrizni saját politikai háttérüket és a hagyományos pártok kivéreztetését megakadályozni. Ilyen volt Colonna di Cesarò herceg, a szicíliai demokratikus-szocialisták megkérdőjelezhetetlen vezére, aki bátran, önálló listával indult a választásokon, miután lemondott az első Mussolini-kormány posta- és távközlési miniszteri posztjáról. Végül kénytelen volt a „Listone” elsöprő győzelmével szembesülni a saját választási körzetében, valamint azzal, hogy támogatói köre meglehetősen megfogyatkozott.

A választási eredmény is tisztán mutatja, hogy a „Nemzeti Lista” 38 megválasztott képviselője közül csak kevesen voltak a fasizmus „alapító” tagjai; a többieket „újonnan szervezték be”, átigazolva más pártokból, akik sok esetben még a PNF párttagságát sem szerezték meg. Ők neofiták voltak, de nem valamiféle politikai parvenük: Vittorio Emanuele Orlando biztosan nem volt az, a „Listone” listavezetője a sziget egyetlen választási körzetében egymaga képes volt 475 495 szavazatot összegyűjteni, az érvényes voksok 69,84 százalékát, és így az Acerbo-törvény¹⁷ által a többségnek biztosított prémium nélkül is 38 mandátumot szerzett (amihez hozzá kell adni a „Lista Bilanciá”-ra, vagyis a „Listone” külső támogatóira leadott voksokat, 12 887, tehát 1,89 százaléknyi szavazatot, egy mandátumot).¹⁸ Ezzel szemben Giovanni Antonio Colonna di Cesarò herceg és a „Democrazia sociale”

hibáit és hiányosságait. Mint megfogalmazták: a fasizmus „itt más köntösben és célokkal indult, mint 1919-ben északon”, lényegében megakadályozva „egy új, fiatal vezetői réteg létrejöttét, amely be tud illeszkedni a sziget életébe, és bátran szembeszáll a régi rendszerekkel és a régi klikkekkel, illetve képes felszámolni azokat”. Jannelli, 1924. 7–8.

¹⁵ Renda, 1985. 361.

¹⁶ Gentile, 2000. 78.

¹⁷ A Giacomo Acerbo által benyújtott választási törvényt 1923-ban fogadták el, amelynek értelmében az a párt, amelyre a legnagyobb arányban szavaznak (legalább 25 százaléknyan), megszerzi a parlamenti mandátumok kétharmadát. (A fordító megjegyzése.)

¹⁸ A szicíliai választóköri összes adata és a képviselőházba megválasztott képviselők felsorolása: [https://it.wikipedia.org/wiki/Circoscizione_elettorale_Sicilia_\(Regno_d%27Italia\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Circoscizione_elettorale_Sicilia_(Regno_d%27Italia)). Lásd még: Micciché, 1976. 179–180.; Renda, 1985. 371–372.

listája szerény eredményt ért el (75 349 szavazat, 11,07 százalék, hét mandátum). A „Lista Cavallo” alkotmányos ellenzéki lista, amelyet Nitti-pártiak, a szociálreformisták és laboristák alkották (40 569 szavazat, 5,96 százalék, négy mandátum), a demolaborista „Patria, Lavoro, Libertà” lista (6054 szavazat, 0,89 százalék, egy mandátum),¹⁹ a Néppárt (30 764 szavazat, 4,52 százalék, három mandátum), az Egységes Szocialista Párt (14 736 szavazat, 2,16 százalék, egy mandátum),²⁰ a Szocialista Párt (7673 szavazat, 1,13 százalék, egy mandátum), a Kommunista Párt (10 840 szavazat, 1,59 százalék, egy mandátum) jutott még néhány mandátumhoz. A többiek: a független liberálisok és a köztársaságiak még kevesebb szavazatot kaptak, és nem jutottak mandátumhoz.²¹

Százalékos arányát tekintve Szicíliában a „Listone” megválasztott képviselőinek csak 31 százaléka volt a faszizmus „alapító tagja”, ami arra is utal, hogy a párt még csak kis mértékben tudott gyökeret verni a szigeten, vagyis helyi szavazóbázisa törékeny volt, így a polgári pártok valamiféleképpen elérhették, hogy megváltoztassák a helyi faszizmus jellegét. Más volt a helyzet a többi déli megyében, ahol a megválasztott képviselők között sokkal magasabb volt az „eredeti” fasziszták aránya: 60 százalék Calabriában és Basilicatában, 78,9 százalék Acerbo Abbruzzójában és 80 százalék Szardíniában. Ez is egyik látható jele volt annak, hogy „két eltérő Olaszország létezett”.²²

Meg kell jegyezni, hogy a feltételezhető reakciókkal ellentétben a Giacomo Matteotti szocialista politikus 1924. június 10-i meggyilkolását követő válság Szicíliában nem hatott negatívan a Fasiszta Párt építésére, sőt inkább azt mutatja, mekkora támogatást kapott a hatalom a szigeti előkelőségek soraiból, a hagyományos földbirtokos rétegből és a középrétegekből toborzott új híveitől, akiket a helyi sajtó erre is buzdított. Ennek a leglátványosabb jele a július 5-i palermói tömegdemonstráció volt, amely során a feketeingesek és a „Listone” képviselői több mint 70 ezer embert tudtak megmozgatni.²³ Mindez visszafordíthatatlan változást jelentett, amit a következő évi augusztusi palermói helyhatósági választások is megerősítettek.²⁴ A polgárság, az értelmiség, az arisztokrácia és a nagybirtokosok – és a maffia, amely hagyományosan ellenőrzése alatt tartotta a vidéket – a Pietro Lanza di Scalea, a bankár Guido Jung és a Fasiszta Párt nagy hatalmú megyei titkára, Alfredo Cucco vezette „Nemzeti Listát” támogatták²⁵ az előző évhez képest „bűnbánó” Vittorio Emanuele Orlando és az általa vezetett „Unione della Libertà” [Szabadság Uniója] elnevezésű, utolsó komoly alkotmányos ellenzékkal szemben, amelyet ugyan nem

19 Ezt Ettore Lombardo Pellegrino szerezte meg, aki a „kis pénz” tiltakozó mozgalom szervezője volt.

20 Filippo Turatit választották meg.

21 Miccichè, 1976. 179–180.; Renda, 1985. 371–372.

22 Musiedlak, 2003. 263.

23 Miccichè, 1976. 192.; Baglio, 2005. 40.

24 Mint Orazio Cancila megállapította: „A palermói választás jelentősége meghaladta az önkormányzati választások szintjét, nagyobb, országos politikai jelentőségűvé vált, és megmutatta az országban meglévő ideológiai összecsapásokat és töréseket, amelyek családokat szakítottak szét, és több évtizedes szövetségeket és együttműködéseket törtek darabjaikra.” Cancila, 1988. 419.

25 Baglio, 2005. 41.

sikerült megsemmisíteni, de legyőzni igen (16 616 szavazat a szigeti Nemzeti Lista 26 428 voksával szemben).²⁶

A fasiszmus támogatottságának növekedésével – ahogy ismert – az autoriter fordulat sem váratott magára. A Fasiszta Párton belül ennek volt a jele, hogy Roberto Farinacci került a főtitkári pozícióba (1925. február), aki nem titkolta szándékát, miszerint az eredeti hajthatatlanság nevében a párt hagyjon fel a „puha” irányvonallal.

Szicíliában is érezhető volt a Fasiszta Párt erőteljes változása, a párt radikális szárnya ugyanis újult erővel támadta a támogatókat és az „utolsó órában áttérteket”. A szicíliai titkárságok a hajthatatlan fasiszták irányítása alá kerültek vissza, vagy ideiglenes megbízottat neveztek ki élükre, mint például Trapaniban vagy Agrigentóban, ahová Achille Staracét küldték. Olyan személyek kerültek előtérbe, akik a pártba történő tömeges belépések idején háttérbe szorultak (Cucco Palermóban, Pennavaria Ragusában, Carbone Caltagironében, Lo Giudice Cataniában a nagy hatalmú Carnazza testvérekkel szemben, illetve egy rövid megbízotti korszakot követően Abisso Agrigentóban és Paladino Trapaniban).²⁷ Ezek a hirtelen változások hónapjai voltak a párt helyi vezetősége számára, viszont hamar be is fejeződtek, ahogy Farinacci főtitkársága is, aki azonnal összekülönbözött Luigi Federzoni belügyminiszterrel és Mussolinivel, aki nem értett egyet a Farinacci-féle szélsőséggel, és 1926 márciusában, majdnem egy év után leváltotta a fiatal és ambiciózus vezetőt, ezzel is hangsúlyozva, hogy az 1925 vége és 1926 eleje között elfogadott „legfasisztább törvényeknek” köszönhetően immáron rezsimmé váló fasiszmus totalitárius irányváltásához már nem volt szükség „jakobinusokra”, mint Farinacci. Különösen egy olyan pártban, amely éppen újradefiniálta önmagát a diktatúrára történő áttéréssel, a Mussolini által vezetett kormánytól független autonómiák felszámolásával, az 1926. októberi pártszabályzattal, melynek értelmében a Fasiszta Párt irányításában az abszolút elsőbbséget a „Ducé”-ra ruházták, a belső viták megtiltásával, valamint a Nemzeti Kongresszus (*Congresso nazionale*) és a választáson alapuló tisztség elvének megszüntetésével.

Dél-Olaszországban és különösen Szicíliában egyrészt még mindig szükség volt a hagyományos uralkodó rétegek – mindenekelőtt a sziget arisztokráciája, a városi előkelők és a földbirtokosi réteg – bevonására a fasiszta állam építésébe, másrészt viszont a rezsim arculata nem volt vonzó a vezető réteg állandó viszálykodása miatt (ez a csoport ráadásul a Fasiszta Párt helyi szintű vezetőinek a többségét adta). Az elkövetkező években Augusto Turatinak, a párt új főtitkárának az lett a feladata, hogy közvetítőmunkájával szigorú fegyelmet vezessen be a párt helyi szervezeteiben, ami különösen sok ismert profofasisztát és hajthatatlant érintett. A főtitkár célja az volt, hogy az előbbieket veszítsék el az általuk hagyományosan gyakorolt ellenőrzést a helyi klientúrák felett, a hajthatatlanok pedig érzézik: azonnal meg-

26 Cancila megállapítása szerint „a fasiszta győzelem az új polgári negyedekben és a környező településeken dőlt el, ahol az eredmény sokkal kedvezőbb volt a Nemzeti Lista számára, mint a történelmi városközpontban, ami megerősíti, hogy a maffia a környező településeken a fasiszmus oldalán állt, és a régi város még ellenállt a fasiszalódás folyamatának”. Cancila, 1988. 421. A helyhatósági választások politikai jelentőségére lásd még: Micciché, 1976. 201–203.

27 Baglio, 2005. 43.

szabadulnak tőlük, amint kiderül, hogy korrupciós ügyekbe keverednek, vagy felmerül ennek gyanúja, illetve amennyiben feladatuk végzése közben saját elgondolásaikat követik. Az általában korrupció vádjával kezdődő nagyarányú tisztogatásnak, amelyet 1926 és 1929 között majdnem minden esetben távolról érkező vezetők ideiglenes kinevezésével hajtottak végre,²⁸ nemcsak a cataniai Gabriello Carnazzával és a messinai Crisafulli Mondióval együtt a Fasiszta Pártba belépett volt demokratikus-szocialisták itták meg a levét, hanem a már többször említett Alfredo Cucco is Palermóban. Turati főtitkársága idején mindegyik szicíliai szervezet élére különmegbízottat neveztek ki, hogy az apparátus – legalábbis az eredeti szándék szerint – a totalitárius állam engedelmes szolgájaként és ne a helyi hatalmasságok érdekeit követve tevékenykedjen.

A törekvés, hogy a politikát személytelenné és a perifériát politikamentessé tegyék „egy vertikális és integrált mechanizmuson belül”,²⁹ kétségtelenül hozzájárult azon réteg eltávolodásához, amely addig haszonszerzés nélkül támogatta a párt szicíliai térnyerését és a kormányzat irányvonalát. A prekfektus – mint az államhatalom legmagasabb szintű megnyilvánulása – jogköreinek elismerése a megyékben szintén meghatározott szerepet kapott abban, hogy a párt helyi szervezeteit alávessék a Rómából küldött instrukcióknak.³⁰

Más irányba hatott az 1929-ben bevezetett népszavazás-jellegű választási rendszer, amelyben csak a Fasiszta Nagytanács által kiválasztott jelöltek kerültek az egyetlen listára. A képviselői és a párttitkári tisztség összeférhetlensége biztosította, hogy egy személy ne összpontosítson túl nagy hatalmat a kezében, de Szicíliában továbbra is magas volt a megválasztott képviselők között a PNF-tagok aránya (85 százalék). Társadalmi összetételüket tekintve a pártkáderek mellett megtaláljuk a kereskedelem, az ipar és a kulturális élet meghatározó alakjait, valamint a gazdag földbirtokos arisztokrácia egyes képviselőit, mint például Ugo Parodi di Belsito herceget, Valguarnera hercegkisasszony férjét, Palermo korábbi párttitkárát és polgármesterét, illetve Ettore Pottino di Capuano márkít, akinek személyén keresztül mint ha azt kívánták volna hangsúlyozni, hogy a nemesség részvételével a nagybirtokos réteg érdekeit is védik.

Harc a maffia ellen. Szándékok, eredmények

Nehéz megmondani, mekkora jelentősége volt mindennek, de bizonyos, hogy a sziget földbirtokos rétegéhez fűződő kétértelmű kapcsolatok kétségeket és kérdéseket vetnek fel abban a tekintetben, hogy mennyire volt hatékony a rezsim maffia elleni küzdelme, amit mind ebben az időszakban, mind pedig még ma is pozitív

28 A marchei származású képviselő, Ernesto Galeazzi a palermói, cataniai és ennai titkárság vezetését újíította meg, Manfredo Chiostrri toscanai képviselőt Trapaniba küldték, az eredendően nápolyi Franz Turchiét Ragusába, a szárd Lare Marghinottit pedig Messinába nevezték ki. A kevés kivétel egyike a szicíliai Notóból származó Ruggero Romano volt, akit azzal bíztak meg, hogy „normalizálja” a siracusai szövetséget.

29 Lupo, 1987. 429.

30 Vö. Mussolini, 1927. A témáról lásd még többek között Sergi, 2011. 75–90.

példaként emlegetnek. A maffia elleni szicíliai fellépés vitathatatlan főszereplője Mori prefektus volt, akinek Mussolini 1924. tavaszi palermói és trapani látogatását követően különleges hatalmat adott. Mori az őt következetesen támogató Luigi Giampietro főügyész segítségével fél évtizeden keresztül energikusan és esetenként nagy sajtóvisszhangot kiváltó eredményekkel (lásd példaként az 1926. januári razzziát) folytatta a maffia felszámolását célul tűző tevékenységét. Nemcsak a különböző kisebb főnökökre, illetve alárendeltjeikre kívánt lecsapni, hanem fel kívánta deríteni és le akarta leplezni a maffia és a sziget politikai-üzleti körei közötti összefonódásokat, még akkor is, ha azokban a Fasiszta Párt új szervezetei, illetve a radikális szárnyához tartozó magas rangú személyek is érintettek voltak.

A legjelentősebb példa a palermói párttitkár, Alfredo Cucco esete, akinek a politikai karrierje Morinak és Giampietrónak köszönhetően hirtelen megtört. Cuccót korrupció és „erkölcsi méltatlanság” miatt kizárták a pártból, majd a maffiához tartozó körökkel való összejátszás vádjával bíróság elé állították. A vádak azonban nem tudták bizonyítani, így Cuccót négy év múlva felmentették és 1936-ban újra visszavették a Fasiszta Pártba.³¹ Paradox módon Cucco eltávolítása elősegítette a sziget nagybirtokosainak a térnyerését a szicíliai Fasiszta Pártban, akik esetenként maguk is összejátszottak, vagy legalábbis kapcsolatban álltak a maffiával. Időközben nagyszabású – „névtelen levelekkel” kísért – tiltakozó hullám indult Mori és Giampietro könyörtelen tevékenységével szemben, ennek következtében a „vasprefektus” csillaga hanyatlani kezdett. A tiltakozás végül azzal az eredménnyel járt, hogy 1928 decemberében mindkettőjüket szenátorrá nevezték ki, majd Morit ezt követően, tekintettel „szolgálati éveire”, nyugdíjazták. Utóbbi eset azt a történelmi feltevést támasztja alá, miszerint Morit politikai eszközként használták fel a párton belüli tisztogatás végrehajtása, a Farinacci-féle szárny eltávolítása érdekében;³² és nem az történt, hogy olyan helyzetbe hozták, ami lehetővé tette volna, hogy a végsőkig elmeheessen a fasiszmus és a „régii liberális személyiségek közötti hidak felégetése terén”.³³ Az egykori liberálisok ugyanis elkerülhetetlenül kapcsolatot képeztek a párt helyi szervezetei és a bűnözői körök között az 1924-es parlamenti választások és az 1925-ös helyhatósági választási listák összeállítása idején.

Mussolini támogatásával az elkövetkező években, Giovanni Giuriati főtitkársága idején is folytatódtak a kizárások, a kívülről hozott új vezetők kinevezése, hogy a fasiszta szervezetekből toborzott új tagokkal megfiatalítsák a pártot. A valóságban viszont nem érték el ezt a célt, mivel az újonnan érkezett opportunisták és spekulánsok vezetői szerepüket személyes befolyásuk növelésére használták fel.

Az állandó belviszály a megyei szervezetekben később, Achille Starace hosszú főtitkársága alatt csillapodott, de sohasem szűnt meg teljesen. A Fasiszta

31 Az ellentmondásos palermói párttitkár személyéről többek között lásd: Di Figlia, 2007.

32 Lásd: Duggan, 1986. Téziseit a maffiáról szóló vitában jórészt átvette Sciascia, 2000. 123–130. Azon elképzelésre, miszerint Morit a fasiszmus nem használta fel politikai célból a Fasiszta Párton belüli hajthatatlan elemek eltávolítására: Petacco, 1975. 136. Más szerzők bűnösnek tartják Cuccót és azokat a párton belül, akik szoros kapcsolatokat ápolnak választási célból vagy egyéni haszonszerzésből a maffiához kapcsolódó körökkel.

33 Di Figlia, 2007. 7.

Párt helyi, szicíliai vezetőinek gyakori változtatásával,³⁴ áthelyezésével kívánták megakadályozni a konfliktusokat, ami ugyan biztosította az egyre erősebb központi ellenőrzést és a felülről jövő utasítások végrehajtását, de – néhány kivételtől eltekintve³⁵ – nem segítette elő egy stabil és hatékony helyi vezetői réteg kialakulását. Mindez alátámasztja, hogy a szigetről származó fasiszták országos szinten marginális szerepet játszottak.

Az 1930-as években a szicíliai Fasiszta Párt jelentéktelenné válása párhuzamosan zajlott a sziget gazdaságának hanyatlásával (déli gyümölcsök, kén, építőipar, hajóépítés). A gazdasági nehézségeken ideiglenesen gabona-, élelmiszer- és gyógyszeresegéllyel igyekeztek enyhíteni, vagy a Duce ajándékcsomagjainak szétosztásával. Mussolini, aki 1937-ben újra ellátogatott a szigetre, továbbra is kitartott meghatározása mellett, miszerint Szicília a „birodalom földrajzi központja”.³⁶ Prefektusok és pártvezetők kérték, hogy sürgősen avatkozzanak be a gazdasági szerkezet javítása érdekében, és a párt szociális-jóléti szervezetén (*Ente Opere Assistenziali*) keresztül a különféle segélyre, nyugdíjra, munkára váró, egyre nagyobb számú ember kéréseinek összegyűjtőjévé vált. A tagság létszámának bővülésével és a különböző fasiszta szervezetek létrejöttével nőtt a Fasiszta Párt támogatottsága,³⁷ az adminisztráció súlya és az, hogy a párt főleg jótékonyági tevékenységet folytatott, viszont felszámolta a párt a politikai szerepét, ezzel újra alárendelve azt a „vezér” akaratának.³⁸ Lényegében tanúi lehettünk annak, amit a párt „bürokratikus regressziójaként” írtak le,³⁹ s ami egyben a politikai felszámolását is jelentette,⁴⁰ mivel a pártot, különösen egy olyan szegény vidéken, mint Szicília, egy „nagy közvetítővé változ-

34 Ez a gyakorlat csak a palermói párttitkárt, Ignazio Li Gottit nem érintette, aki 1932 és 1940 között töltötte be a posztot, valamint a messinaiakat: Giuseppe Catalanót (1930–1934) és Rosario Scaglioniét (1934–1940), akik mind a városi polgárság és a szabad foglalkozásúak soraiból érkeztek, ezzel is megváltoztatva a nagypolgárokat és az arisztokratákat kinevező Turatti-féle gyakorlatot. Erről lásd: Baglio, 2005. 57.

35 Ennek számított a palermói Guido Jung, aki 1932 és 1935 között és a Badoglio-kormányban (1944 tavasza) pénzügyminiszter lett, valamint a szicíliaivá váló Francesco Ercole, a palermói egyetem korábbi rektora, aki 1932–1935 között nemzetnevelési miniszter volt. Mellettük még fél tucat államtitkár említhető (Pennavaria, Romano, Arcidiacono, Trigona di Carnicaro, Zangara és legfőképpen a rehabilitált Cucco, az országos Direktórium tagja, majd a PNF főtitkárhelyettese és később a Salói Köztársaság népi kultúráügyi államtitkára).

36 Lásd a 9. jegyzetet.

37 Ahogy Francesco Renda kiemelte: „1936-ban, amikor a faszizmus látszólag a dicsősége csúcsán állt, a Nemzeti Fasiszta Pártnak 408 063, az Opera Nazionale Balillának [a fasiszta ifjúsági szervezetnek] 364 338, a munkások szakszervezetének 289 445, a munkáltatókének 119 102, a szakmával rendelkezők szakszervezetének 7996, a Dopolavorónak [a fasiszta szabadidős szervezetnek] 97 658 tagja volt, amihez hozzá kell adni a volt frontharcosok, hadirokkantak és hadisebesültek egyesületeinek, illetve a nagycsaládok szervezetének stb. tagságát.” Renda, 1985. 378. A jelentős létszámok (a hat évvel korábbiak a négyeszerese) jelzik a faszizmus vitathatatlan képességét, hogy politikai és társadalmi szinten konszenzust teremtsen a sziget lakói között. (Az 1931-es népszavazás szerint 3 896 866-an éltek Szicíliában.)

38 Ahogy Mussolini legelismertebb életrajzírója megjegyezte: „Ebben a helyzetben (...) a faszizmus egyre inkább (...) »mussolinizmusba« torkollott, és a rezsim egyre inkább a »Duce« személyével azonosította magát.” De Felice, 1974. 218.

39 Lyttelton, 1982. 434.

40 De Felice, 1974. 220.

tatta, amely a szűrő szerepét töltötte be a központnak címzett periferikus kérelmek esetében”.⁴¹

Összegzés

Zárásként kijelenthető, hogy „az ideológia, az előkelő rétegek és az átalakulás összetett viszonya”⁴² határozta meg végül a fasizmus szicíliai meggyökeresedését, fejlődését és konszolidálódását. Ami pedig a rezsim által hangoztatott állítást illeti, miszerint kiirtották a maffia „pestisét”, nem lehet nem egyetérteni azokkal, akik szerint a maffiakérdést a fasiszták okosan kihasználták. Az egyes esetekben válogatás nélküli razziák és az azokat követő, nagy sajtóvisszhangot keltő tárgyalások csupán azokat a maffiához köthető személyeket és csoportokat érintették, akik és amelyek a helyi hatalomért folyó harcokban alulmaradtak.⁴³ A maffia kemény magját viszont, azokat a szinteket, ahol a szervezett bűnözés és a politikai hatalom közötti összefonódás zajlott, csak megkarcolták, és a maffia hamar visszanyerte erejét.⁴⁴ Mint ismert, a második világháborút követően a maffia újból erőre kapott, különösen egy olyan párt árnyékában, mint a Kereszténydemokrata Párt, amely helyi szinten különösképpen érdekelt volt – akár kétes erkölcsű és büntetett előéletű szavazatgyűjtők segítségével – a nagyobb támogatottság megszerzésében.⁴⁵

Másrészt a legfontosabb gyakorlati eredmény, amit elértek, az volt, hogy megteremtették az elnyomó apparátust, amely az „erős és igazságos” állam jelképe volt, és amely elég erős volt ahhoz, hogy bármilyen ellenségre lecsapjon. A Fasiszta Párt különleges szicíliai helyzetét tekintve ez azt jelentette, hogy képesek voltak hosszú távon egy pártot „normalizálni”,⁴⁶ amely – mint már röviden említettük – a kezdeti szervezeti hiányosságok miatt sokáig – kölcsönös feljelentésekkel kísért – belső rivalizálásnak, egyének és csoportok egymás közötti irigykedésének volt kitéve. A párt csak akkor tudott meggyőző keménységet és egységet mutatni, miután gyökeret vert az emberek között és kialakította magáról a „rendpárt” képét, amely a fasizmus végét követően is évtizedekig fennmaradt mint örökség a szigetlakók széles rétegeinek tudatában, és nem csak a fasiszta rendszer iránt nosztalgiát érzők emlékezetében.

Fordította: Juhász Balázs

41 Baglio, 2005. 61.

42 Raffaele, 1993. 195.

43 Micciché, 1976. 146.

44 Összességében ez Christopher Duggan és más történészek tézise, akik különös figyelmet szenteltek a fasizmus és a maffia kapcsolatának. Lásd például: Duggan, 1986.

45 A maffiajelenség átalakulásainak elemzését lásd: Marino, 2017.

46 Raffaele, 1993. 205.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Baglio

2005 Baglio, Antonio: *Il Partito nazionale fascista in Sicilia. Politica, organizzazione di massa e mito totalitario 1921–1943*. Manduria–Bari–Roma, 2005.

Bianco

1923 Bianco, Annibale: *Il fascismo in Sicilia*. Catania, 1923.

Cancila

1988 Cancila, Orazio: *Palermo*. Roma–Bari, 1988.

Cicala

2008 Cicala, Antonio: *I convegni dei prefetti per l'affermazione del fascismo in Sicilia nel 1923–1924. Con alcune considerazioni sui "prefetti fascisti" 1927–1943*. Soveria Mannelli, 2008.

De Felice

1974 De Felice, Renzo: *Mussolini il duce*. Vol. I. *Gli anni del consenso, 1929–1936*. Torino, 1974.

Di Figlia

2007 Di Figlia, Matteo: *Alfredo Cucco. Storia di un federale*. Palermo, 2007.

Dickie

2005 Dickie, John: *Cosa nostra. Storia della mafia siciliana*. Roma–Bari, 2005.

Duggan

1986 Duggan, Christopher: *La mafia durante il fascismo*. Soveria Mannelli, 1986.

Enciclopedia italiana di scienze

1934 Mafia. In: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*. Vol. XXI. LEU–MALB. Roma, 1934. 863–864.

Falzone

1974 Falzone, Gaetano: *Storia della mafia*. Milano, 1974.

Gentile

1989 Gentile, Emilio: *Storia del Partito fascista, 1919–1922. Movimento e milizia*. Roma–Bari, 1989.

2000 Gentile, Emilio: *Fascismo e antifascismo. I partiti italiani fra le due guerre*. Firenze, 2000.

Jannelli

1924 Jannelli, Guglielmo: *La crisi del fascismo in Sicilia*. Messina, 1924.

Laveglia

1978 *Mezzogiorno e fascismo*. Vol. 1–2. A cura di Laveglia, Pietro. Napoli, 1978.

Lupo

1987 Lupo, Salvatore: *L'utopia totalitaria del fascismo (1918–1942)*. In: *Storia d'Italia. Le regioni dall'Unità ad oggi. La Sicilia*. A cura di Aymard, Marurice – Giarrizzo, Giuseppe. Torino, 1987. 371–482.

Lyttelton

1982 Lyttelton, Adrian: *La conquista del potere. Il fascismo dal 1919 al 1929*. Roma–Bari, 1982.

Marino

2017 Marino, Giuseppe Carlo: *Storia della mafia. Dall'“Onorata Società” alla trattativa Stato-mafia, uno dei più inquietanti fenomeni del nostro tempo*. Roma, 2017.

Miccichè

1976 Miccichè, Giuseppe: *Dopoguerra e fascismo in Sicilia 1919–1927*. Roma, 1976.

Musiedlak

2003 Musiedlak, Didier: *Lo stato fascista e la sua classe politica 1922–1943*. Bologna, 2003.

Mussolini

1927 Mussolini, Benito: Circolare ai prefetti. In: *Il Popolo d'Italia*, 5 gennaio 1927.

Palla

1997 Palla, Marco: Il fascismo. In: *Storia d'Italia. Le regioni dall'Unità a oggi. L'Emilia e Romagna*. A cura di Finzi, Roberto. Torino, 1997. 579–596.

Petacco

1975 Petacco, Arrigo: *Il prefetto di ferro*. Milano, 1975.

Raffaele

1993 Raffaele, Giovanni: *L'ambigua tessitura. Mafia e fascismo nella Sicilia degli anni Venti*. Milano, 1993.

Renda

1985 Renda, Francesco: *Storia della Sicilia dal 1860 al 1970*. Vol. II. *Dalla caduta della destra al fascismo*. Palermo, 1985.

Saija

1981 Saija, Marcello: *Un “soldino” contro il fascismo. Istituzioni ed élites politiche nella Sicilia del 1923*. Catania, 1981.

Sciascia

2000 Sciascia, Leonardo: *A futura memoria*. Milano, 2000.

Sergi

2011 Sergi, Pantaleone: Quando Mussolini diede ai prefetti la “licenza di uccidere”. In: *Giornale di storia contemporanea*, 14. (2011) 1. sz. 75–90.

Tessitore

1994 Tessitore, Giovanni: *Cesare Mori. La grande occasione perduta dell'Antimafia*. Cosenza, 1994.

PASQUALE FORNARO

A “PERIPHERY” OF THE REGIME

THE NATIONAL FASCIST PARTY IN SICILY

Only in recent times historians removed certain stereotypes that validated the image of a Sicilia felix during the Fascist era, a Sicily marching towards a sure modernization thanks to the inflexible struggle of Cesare Mori, the “iron prefect”, against the Mafia. The reality is much more complex and contradictory. Before and after the “march on Rome”, the fascist movement in Sicily is very marginal and its growth will take place through the entry into the party of men who are not “very first fascists”, but opportunists coming from the old Sicilian hegemonic classes. The fascist party must pay the price of a compromise with the local traditional forces and also with the Mafia, whose complicity with political power will only be scraped, but not eradicated. The candidates

elected in the Fascist "National List" in the triumphant 1924 elections amply prove it. But in Sicily the party will long be troubled by sharp contrasts between "very first fascists" and "new fascists", which will be resolved only through frequent external administrations and purges. This will finally homogenize the party but also depoliticize it. The fascist party will become a mass party, but it will end up carrying out a purely bureaucratic and caring function, as a result of a complex mix of ideology, notability and transformism.